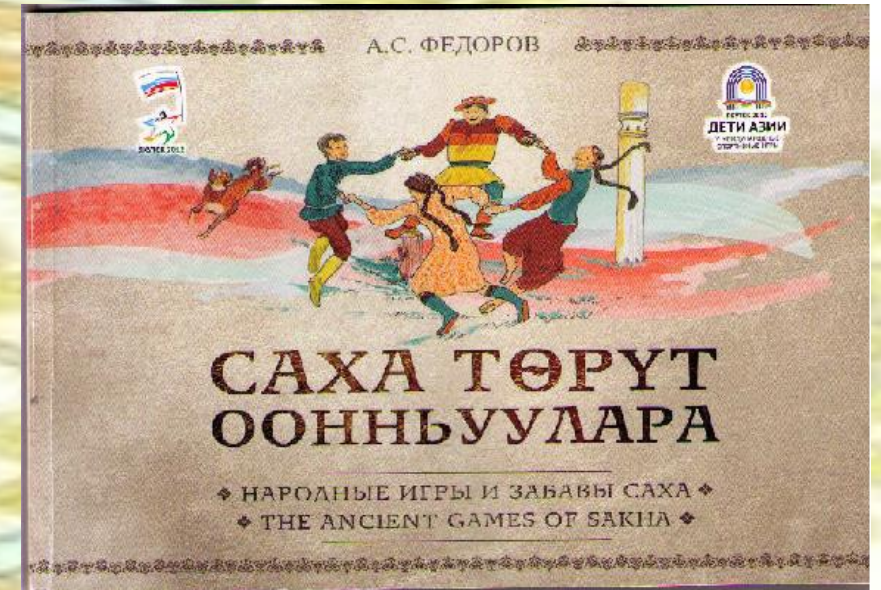


Саха оонньууларын атын омук оонньууларыгар тэннээһин

Үлэни толордо: «Кустук» ого
уьуйаанын иитээччитэ Герасимова
Мария Степановна





Сыала:

- **Саха төрүт оонньууларын кытта билсигии, атын омук оонньууларын кытта тэҥнээн көрүү.**



Соруктара:

- **Өбүгэлэрбит оџону эт — хаан өттүгэн сайыннарар уратыларын көрдөрүү, сытыы — сымса, чэгиэн-чэбдик буоларга ынырыы.**



Үлэ тоѳоостоѳо:

- **Сахалыы төрүт оонньуулар умнуллан, сүтэн эрэллэрин сөргүтүү. Сахалыы төрүт оонньуулары оонньоон, умнуман диэн ыңырыы.**

Саха оонньуулар атын омук оонньууларын кытта

№	оонньуу сахалыы аата	оонньуу нууччалыы аата	оонньуу омуктуу аата	ханнык омук оонньуута
1.	Биһилэх кутуута	Найти колечко	Саакина салу	казах
2.	Обус уонна чөнгөчөк	Бык и пенъ	Аркан тартыш	кыргыз
		Бык и пенъ	Джалу тартыс	казах
3.	Онхой оонньуута	Ямы	Хиппа	карелия
4.	Ыт буутун охсуһуута	Бой петухов	Хирус Чанг	таджик
			Агытан кучедалмаш	марий-эл
5.	Харах симсии	Жмурки	Гозданды	туркменскай
				башкир
6	Хаамыска	Камешки	Бес тас, Беш таш	казах, киргиз

Биһилэх кутуута



Биһилэх кутуута

Былыр өбүгэлэрбит саха балаҕанын сынаһатыгар иккилии буолан кэккэлээн олорон, биһилэх кутуһан оонньуулара.

Биһилэх кутааччы бастагы киһиттэн саҕалаан барыларын ытыстарыгар биһилэҕи укпута буолар. Биир эрэ киһиэхэ биһилэҕи хаалларар. Биһилэҕи ылбытын аттыгар олорор дьонно биллэриэ суохтаах.

Биһилэх куппут киһи барыларын кэрийээт, үс төгүл ынырар: “Биһилэхтээх киһи тур!” Онуоха кини эмискэ сулбу ойон туруохтаах. Акттынаабы киһитин соспутунан. Эбэтэр кыайан турбатабына кыайтара. Өскөтүн аттынааҕы киһитигэр туттардабына ыстарааптанар. Оттон куоттабына, кыайыылабынан тахсар. Аны кини биһилэх кутар. Урут биһилэх куппут киһи кини оннугар олорор.

Найти колечко «Сакина салу» казахская игра

В игре участвует молодежь, до 40 человек.

Участники садятся в ряд или по кругу. Руки держат перед собой, ладонями одна к другой. Водящий (по жребию), находящийся в середине круга, положив между ладонями колечко (копейку). Обходит всех участников и каждому как бы кладет в ладони колечко. Положив кому-либо колечко, он отходит на несколько шагов назад и говорит: «Где мое колечко?» Услышав вопрос, владелец колечка должен встать. Задача соседа справа – задержать его. Если игрок с колечком сумеет встать незадержанным, его сосед получает наказание. А если не сумеет встать, то будет наказан сам. Наказание может быть

Обус уонна чөнгөчөк



Обус уонна чөнгөчөк

Ыытааччы оонньуу аатын биллэрэрин кытта икки хамаанда оонньооччулара саамай эрэнэр киһилэрин обус уонна чөнгөчөк аатыттан киллэрэллэр. Хайалара да чөнгөчөк буолуон баҕарбат. Ол иһин оонньуу ыытааччы уһун сонос собус өтүүнү ылан, икки уһуктарынан холбуу баайталаан кэбиһэр.

Күрэхтэһэр дьон кэннилэринэн уонна тобуктарынан сиргэ тирэнэн, аттаан тураллар. Оонньуу ыытааччы өтүүтүн аҕалан, иккиэннэрин моонньуларыгар кэтэрдэн, хоннохторун аннынан ыттан, сосуһалларыгар табыгастаах буоларын бэлэмниир. Онтон тайанан турар сирдэригэр сурааһыннары тардар уонна Чэ – диэн хамаандагы кытта оонньооччулар иккиэн тэнгэ сыыйа сосуһаллар. Хайалара күүстээх, утарылаһааччытын соһон сурааһыныгар аҕалбыт, кыайыылаагынан аабыллар.

Перетягивание аркана, “Аркан тартыш” киргизская

В ней участвуют только юноши или мужчины, по нь человека.

Для игры берут «аркан», веревку концы связывают.

Чертят линию. Два участника становятся спиной друг к другу, надевают на шею «аркан», пропускают его под мышками и отодвигаются от линии на одинаковое расстояние, натягивая «аркан». По сигналу судьи каждый начинает тянуть соперника в свою сторону. Тот, кто окажется перетянутым за линию, проигрывает. Если в игре участвуют несколько пар, то затем устраивают состязания между победителями.

Онхой оонньуута



Онхой оонньуута

Сайын дьиз тэлгэһэтигэр эбэтэр хонууга оонньуур киһи ахсаанынан мээчик устатын чиеһпэрэ диригнээх онхойу сиргэ субуруччу, икки ардылара 8 см арыттаах гына хаһыллар. Уонча оҕо оонньуур. Бары тэйиччи соҕус сиртэн тэннэ сүүрэн кэлэннэр, онхойдорун: Бу миэнэ, - диэн биирдии онхойу талан ылаллар. Онхойдор икки уһуктарыгар түбэспит оҕолор мээчиги хаба тардаат, сырсан хаалбыт оҕолору мээчиги миэстэтигэр сыбарыйбакка эрэ быраҕыахтаах. Биир эмэ оҕону таба бырахтабына, табыллыбыт оҕо, мээчиги харбаат, эмиэ атын оҕону быраҕар. Сыһа бырахтабына иэстэнэр. Ол оҕо онхойун утары бэлиэ онорор. Оонньуу бүтүүтүгэр хас оҕо сыһа бырахпыттын барытын ааҕан баран, төһө иэстээгин иһитиннэрэллэр. Иэстээх оҕолору кэккэлэччи туруоран баран иһэ суох оҕо мээчигинэн биирдии иэстэригэр үстэ быраҕыахтаах.

Лунки «Хиппа»

Играю чаще всего 5-10 мальчиков и девочек. 12-15 лет на ровной земляной площадке, ширина и длина которой 40-60 м. В центре чертят круг диаметром 5 м, а в середине его в произвольном порядке выкапывают лунки по числу участников. Ширина лунки - чуть больше диаметра мяча (любого, какой найдется), а глубина - в пол мяча. Играющие становятся снаружи круга у его границы. Любой игрок (по желанию) отходит от круга на 3-4 м и катит от туда мяч к лункам. В чьей лунке мяч остановится тот бежит к нему взяв его в руки, старается попасть им, не выходя из круга.

Ыт буутун охсуһуута



Ыт буутун охсуһуута

Бу олох былыргы, кыргыз үйэтинээби оонһуу. Өстөөхтөрүн өһөрөн, саастаахтарын самнаран баран, үөрүү бырааһынныгар оонһуулар эбит. Оонһооччулар түөлбэлээн төгүрүччү тураллар.

Түөлбэ ортотугар икки сымса дьон киирэн күрэхтэһэллэр. Иккиэн уна илиилэринэн ханас атахтарын кэннинэн уна атахтарын тураллар. Уонна чохчойо сылдьан, аңар атахтарынан ыстангалаһан, бэйэ-бэйэлэрин санныларынан анныһаллар. Бу бириэмэбэ хайалара да илиилэрин араарыа суохтаах. Иккиттэн биридэстэрэ, саннынан таарыллан, илиитин-атабын ыһыктан кэбиһээт, олоро түстэбинэ, кыайтарбытынан аабыллар. Илиитин-атабын ыһыктыбакка, олоро түһэн баран, иккиһин ойон туран чохчойоот, киирсибитинэн барыан сөп. Ойон турарыгар илиитин-атабын ыһыктыбакка туруохтаах. Бу оонһууну ханнык баҕарар кэмнэ хамаандаларга хайдан оонһуохха сөп.

«Бой петухов» («Хирус чанг») таджикская игра

Обычный вариант этой распространенной игры такой: двое стоят в кругу на одной ноге, руки держат за спиной и подпрыгивая, начинают выталкивать друг друга из круга. У таджиков есть иные варианты.

Два игрока с палками (примерно метровыми) садятся в круг друг против друга. Палки под камнями обхватываются снизу руками, которые соединяясь, образуют как бы цепь. По сигналу игроки приближаются друг другу, стараясь плечом вывести из равновесия один другого и свалить на спину. Победители в парах играют затем между собой.

Еще один вариант — два игрока в кругу поднимают левую ногу назад, придерживая её левой рукой, а правой рукой, подняв её вверх за голову, держат за левое плечо в таком положении они стараются плечом вывести из равновесия друг друга, вытолкнуть из круга. Кто опустит ногу или руку, тот проигрывает.

Хаамыска



«Беш таш» киргизская игра

Обычно играют девочки. У каждой играющей должно быть по 5 небольших круглых камешков, при помощи которых они демонстрируют разнообразные способы жонглирования

Первое упражнение.

1. На земле 4 камешка. 5-й подкинуть вверх, успеть этой же рукой поднять с земли один камешек и поймать подброшенный. Теперь в руке 2 камешка.
2. Подбросить 2 камешка, поднять с земли еще 1 и поймать подброшенные. В руке - 3 камешка.
3. Подбросить 3 камешка, поднять еще 1 и присоединить к трем, поймав их в воздухе.
4. Подбросить 4 камешка, поднять с земли 5-й и присоединить его к четырем.
5. Подбросить все 5, успеть ладонью хлопнуть о землю и поймать все камешки.

Во всех случаях играют только одной рукой. Помогать второй рукой нельзя.

«Бестас» казахская игра

Игра была распространена среди кочевых племен на территории Казахстана со времен, когда орудием труда служили дерево, камни, кости. Это было главное развлечение взрослых. Во многих областях Казахстана игра входила в свадебный ритуал. Если выигрывал игрок со стороны жениха, тогда невесту тот получал без калыма. Если выигрывал представитель невесты, то жених платил калым.

Существует несколько вариантов этой игры. Ниже приводится один из самых распространенных среди молодежи в настоящее время.

Игра проводится на лужайке, в комнате, в спортзале. Количество участников - до 5 человек. Для игры требуются 5 круглых камешков («асыков»).

Харах симсии



Харах симсии

Бу оонньууну уонча, онтон да элбэх киһи оонньуон сөп. Оонньууга кыттааччылар бары сиэттэһэн киэнник төгүрүччү тураллар. Төгүрүччү тураллар. Төгүрүччү тураллар. Төгүрүк иһигэр оонньуу ыттааччы, 3 – 4 куотааччы киһи, биир экирэтээччи оҕо бэлэмнэнэллэр. Оонньуу ыттааччы экирэтэн тутар киһи харабын таһаһынан баайар. Биир сиргэ биэстэ – алтата эргитэр уонна ыйытар:

- Дьаакып, бааргын дуо?
- Баарбын
- Дьаакып, дьонгун булуонт
- Сибилегин булуом.
- Оччоҕо үс киһини 30 ахсаан иһинэн тут! Онньуу ыттааччы киһитин ытан кэбиһэр. Куотар үс киһи төгүрүктэн тахсыа суохтаахтар. Экирэтээччи кыайан тушпакка эрдээнэ сырыттабына Дьаакып – диэн ыбыран экирэтэрин түргэтэллэр. Экирэтээччи бэриллибит бириэмэ иһигэр үс киһини кыайан тушпатабына, ыттааччы оонньууну тохтотор. Харабын баайытын сүөрээт да, бу киһитин ыстарааһтыыр. Өскөтүн дьонун бириэмэтигэр туттабына кыайылаабынан тахсар.

Жмурки

(«Гозданды») туркменская игра

Игра проводится на любой площадке, в зале, большой комнате. В ней могут участвовать дети и молодежь. Количество участвуют от 5 до 30 человек. Для игры следует иметь повязку для завязывания глаз и чистые листы бумаги (под повязку). Можно играть и без повязки.

Описание. Посередине площадки чертится круг диаметром 4-5 м. Намечается водящий (можно путём жеребьёвки), которой становится в середину круга и завязываем глаза или просто закрываем. Все остальные играющие находятся за кругом.

По сигналу руководителя все играющие входят в круг и стараются дотронуться доводящего (до плеч, спины, рук), не попадаясь ему в руки. Водящий стремится поймать кого-нибудь из них. Пойманный, изменив голос, называет имя водящего, которой должен по голосу отгадать пойманного. Если водящий не отгадает, кто пойман, то опускает его и игра продолжается. Если же водящий отгадывает то пойманный становится водящим, а прежний водящий идёт за круг.



ТҮМҮК

- **Өбүгэ үгүс оонньуута билигин умнуллубут, ол иһин бу оонньуулары сөргүтэн оҕолорго үөрэтэн эппитин-хааммытын сайыннарыахпыт диэн бу үлэни таллым,**
- **оонньуулар үксүлэрэ күрэхтэһии көрүгнээхтэр, онон ким баҕарар сааһыттан тутулуга суох оонньуохтарын соп,**
- **Саха оонньуулар атын омуктарга майгыннаһыыта, түүрк омуктан төрүттээхпит туоһута буолар,**
- **Хас биирдии омук бэйэтин фольклорун, үгэстэрин, оонньууларын умнубакка көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэриллэн иһэр буоллабына ол норуот хаһан да сүппэт-симэлийбэт.**